

ROLAND PREJS OFMCap

„ZŁOTY OŁTARZYK” WSTĘPNA TYPOLOGIA MODLITEWNIKÓW

Motto

– Moja luba, siodła imaj
Prawą ręką – co masz w ręku?
Czy to worek do roboty? –
Nie, to jest Ołtarzyk złoty.
– Nie czas wstrzymać, pogoń bieży,
Słyszysz pogoń, tętnią błonia;
Już przed koniem przepaść leży,
Rzucaj książkę, puszczam konia.
Adam Mickiewicz, *Ucieczka*

Przeciętny czytelnik prawdopodobnie nie zwróci uwagi na ów „Ołtarzyk złoty” pojawiający się w zacytowanym wierszu Adama Mickiewicza. Ktoś bardziej dociekliwy uzna zapewne, że Panna, bohaterka utworu, miała ze sobą jakiś przenośny ołtarzyk, który zabrała, uciekając z ukochanym. Tymczasem – na co wskazuje dalszy werset – chodziło o książkę, a ściślej o modlitewnik. Domniemywać należy, że była to bardzo popularna w XIX w., a może wcześniej, książka do nabożeństwa, skoro Wieszczyk nie uważał za potrzebne dokładniej objaśniać o co chodzi, lecz potraktował tytuł modlitewnika jako swego rodzaju synonim książki do nabożeństwa. Karol Estreicher w bibliografii XIX wieku rejestruje różne wydania tego modlitewnika¹. Ale już pobieżny przegląd tak wspomnianej bibliografii jak i katalogów większych bibliotek przekonuje, że tytuł modlitewnika występował w różnych wariantach: *Złoty ołta-*

Dr hab. ROLAND PREJS OFMCap, prof. KUL – kierownik Katedry Dziejów Teologii w Instytucie Historii Kościoła KUL; adres do korespondencji – e-mail: roland@kul.pl

¹ *Bibliografia polska*, wyd. 2, t. 1-37, Warszawa 1977-1978.

rzyk, Złoty ołtarz, Ołtarzyk polski, Ołtarzyk rzymsko-katolicki, Ołtarzyk wonnego kadzenia, a określano nim różne książki do nabożeństwa i różne ich wydania, przygotowane przez rozmaitych autorów lub redaktorów, różniące się też co do zawartości.

Wśród omawianych modlitewników możemy wyróżnić kilka grup zachowujących zbliżone warianty tytułu i podobną zawartość treści, choć ta ostatnia w kolejnych wydaniach mogła być ubogacana.

I. PIERWSZE WYDANIA

Modlitewniki tej grupy należy uznać za pierwotne i wzorcowe dla wszystkich następnych grup. Przemawia za tym czas ich edycji oraz większa lub mniejsza zależność od nich modlitewników następnych grup.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą bożą, czyli modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność P. Bogu słodkości chwały jego ofiarować może, z przydatkiem niektórych pieśni. Wilno 1807. [Inne elementy opisu bibliograficznego nieznane. Według Estreichera jest to przedruk wydania z 1786 r.]

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą bożą, czyli modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność P. Bogu słodkości chwały jego ofiarować może, z przydatkiem niektórych pieśni. Wilno 1819. Druk. XX. Pijarów u Aleks. Żółkowskiego 16° ss. XII, 623.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą bożą, czyli modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność P. Bogu słodkości chwały jego ofiarować może, z przydatkiem niektórych pieśni. Edycja nowa popr. Wilno 1821. Druk. XX. Pijarów u Aleks. Żółkowskiego 16° ss. 617.

II. GRUPA WINNICKIEGO

Do grupy tej należą modlitewniki, których autorstwo przez Estreichera oraz przez katalog Biblioteki Uniwersyteckiej KUL zostało przypisane ks. Stanisławowi Winnickiemu. O autorze na obecnym etapie badań niewiele potrafimy powiedzieć. Nie ma go w *Słowniku polskich teologów katolickich*. Szcątkowe informacje pozwalają stwierdzić, że był prawdopodobnie kapłanem diecezji wileńskiej, który po powstaniu listopadowym mógł wyemigro-

wać do Galicji i osiąść we Lwowie, następnie był proboszczem w Białogórze w archidiecezji lwowskiej. Książki tej grupy wykazują dużą zależność od książek grupy poprzedniej.

[WINNICKI Stanisław]: Ołtarz złoty wonnego kadzenia przed Stolicą Bożą, to jest: modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały jego ofiarować może z przydatkiem niektórych nabożnych pieśni. Grodno 1820. [B. wyd.] 16° ss. 767.

[WINNICKI Stanisław]: Złoty ołtarzyk wonnego kadzenia przed Stolicą Bożą to jest: modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały Jego ofiarować może z przydatkiem niektórych nabożnych pieśni. Edycja nowa popr. [B. m.] 1821. [B. wyd.] 16° ss. XXIV, 767, tabl. 5.

[WINNICKI Stanisław]: Ołtarzyk złoty wonnego kadzenia przed stolicą bożą, to jest modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały jego ofiarować może, z przydatkiem niektórych nabożnych pieśni. Lwów 1822. Druk. J. J. Pillera 16° ss. 730.

[WINNICKI Stanisław]: Złoty ołtarzyk wonnego kadzenia przed Stolicą Bożą to jest Modlitwy rozmaite które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały Jego ofiarować może z przydatkiem niektórych pieśni przedrukowany. Wilno 1828. W Drukarni XX. Bazylianów 16° ss. nlb. 24, 570.

[WINNICKI Stanisław]: Ołtarz złoty cały z różnym nabożeństwem bardzo pożytecznym przed Stolicą Najśw. Boga i Matki Najśw. i SS. Patronów, to jest modlitwy, litanie i rozmai. nabożeńs., które duch gorący na wonność P. Bogu słodkości chwały jego ofiarować może. Z przydatk. bardzo wielu nabożeństw przedrukowany. Mińsk 1829. [B. wyd.] 8° ss. 158, 240, 25.

[WINNICKI Stanisław]: Złoty ołtarzyk wonnego kadzenia przed stolicą Bożą to jest modlitwy rozmaite które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały Jego ofiarować może z przydatkiem niektórych pieśni przedrukowany. Uzda 1830. Druk. Z. Pressa 1830. 16° ss. 499, nlb. 5.

[WINNICKI Stanisław]: Złoty ołtarzyk wonnego kadzenia przed stolicą Bożą to jest modlitwy rozmaite które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały Jego ofiarować może z przydatkiem niektórych pieśni przedrukowany. Wyd. nowe popr. i znacznie pomnoż. Lwów [1860]. E. Winiarz 16° ss. nlb. 8, 728, VII.

[WINNICKI Stanisław]: Ołtarzyk złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą czyli: Zbiór nabożeństwa dla młodzieży katolickiej płci obojga. Bochnia 1875. nakładem W. Pizsa 16° ss. 320.

[WINNICKI Stanisław]: Ołtarz wonnego kadzidła przed stolicą Bożą to jest: modlitwy, nauki i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. jednemu ofiarować może. Wyd. 4. Nowy Sącz 1876. Druk. i nakład J. Pizsa 8° ss. X, 648, XII.

[WINNICKI Stanisław]: Ołtarz wonnego kadzidła przed stolicą Bożą to jest: modlitwy, nauki i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. jednemu ofiarować może. Wyd. 5. Nowy Sącz 1881. Druk. i nakład J. Pizsa 16° ss. 660, XII.

III. GRUPA MISJONARSKA

Modlitewnik ten powstał w środowisku księży misjonarzy św. Wincentego a Paulo, prawdopodobnie w Warszawie. Pierwsze dwa wydania ukazały się w znanej warszawskiej oficynie specjalizującej się w drukach religijnych – Drukarni Księży Misjonarzy przy kościele św. Krzyża w Warszawie². Redaktorem trzeciego wydania był prawdopodobnie misjonarz, ks. Jakub Rutkowski, bądź inny misjonarz, ks. Izydor Rugenius³. Większe prawdopodobieństwo przemawia jednak za pierwszym z nich: ks. Rutkowski, urodzony 25 VII 1818, a wyświęcony w 1843 r., po kasacie klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r. przebywał cały czas w Warszawie, był początkowo kapelanem Towarzystwa Dobroczynności, potem kapelanem domu prowincjalnego Sióstr Szarytek na Tamce; zmarł 4 V 1888⁴. Należy zatem domniemywać, że miał więcej czasu, by pracować nad nową edycją modlitewnika, miał też więcej możliwości, by zatroszczyć się o jego wydanie. Ks. Rugenius, urodzony 2 V 1839, a wyświęcony w 1863 r., po 1864 r. przebywał poza Warszawą – był proboszczem w Orłowie, potem w Łęce koło Kutna; w Łęce zmarł 19 X

² O oficynie tej zob.: M. M l e k i c k a, *Wydawcy książek w Warszawie w okresie zaborów*, Warszawa 1987, s. 10-21.

³ Katalogi archidiecezji warszawskiej notują tylko tych dwóch misjonarzy, którzy odpowiadają inicjałom I. R.

⁴ *Catalogus ecclesiarum et universi cleri archidioecesis varsaviensis pro anno Domini 1868-1889* [Warszawa 1867-1888], passim.

1908⁵. Obowiązki parafialne raczej nie sprzyjały zajmowaniu się pracą redakcyjną i wydawniczą, ale zupełnie wykluczyć jej nie można. *Słownik polskich teologów katolickich* nie notuje ani ks. Rutkowskiego, ani ks. Rugeniusa. Nie mówi o nich również praca zbiorowa zawierająca biografie wybitniejszych misjonarzy św. Wincentego w Polsce⁶. Do grupy tej zaliczamy jeden modlitewnik, mający trzy wydania. Jakaś jego odmianą jest wydanie misjonarzy wileńskich, które na obecnym etapie badań znane jest tylko z przedruku dokonanego w Petersburgu.

OLTARZYK nowy złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa na większą chwałę Boga i Świętych Jego, z dodatkiem pieśni nabożnych w kościele rzymsko-katolickim najczęściej używanych. Warszawa 1857. XX. Misjonarze 16° ss. XII, 635.

OLTARZYK złoty z dodaniem modlitw i pieśni używanych w rzymsko-katolickim kościele tudzież objaśnień wyrazów w godzinkach niepokal. poczę. N. M. P. i litanii loretańskiej. Dosłowny przedruk z wydania XX. Misjon. wileńs. Petersburg 1858. [B. wyd.] 16° ss. 630.

OLTARZYK złoty, nowy w którym się zawierają: modlitwy poranne, wieczorne, do spowiedzi i komunii św., modlitwy nieszporne, pięć sposobów słuchania mszy św., nabożeństwo do Trójcy przenaświętszej, do Boga Ojca, Syna Bożego, Ducha św., najświętszego sakramentu, do męki Pańskiej, do najśw. Maryi Panny, do śś. Pańskich oraz przygodne, tudzież hymny łacińskie i pieśni polskie w kościele rzymsko-katolickim najczęściej używane. Wyd. 2 znacznie pomnożone. Warszawa 1862. XX. Misjonarze 8° ss. XII, 828.

OLTARZ nowy złoty, w którym się zawierają modlitwy: poranne, wieczorne, do spowiedzi i komunii św., modlitwy nieszporne, 5 sposobów słuchania mszy św., nabożeństwo do Trójcy św., do Boga Ojca, do Ducha św., do Najśw. Sakramentu, do męki Pańskiej, do N. Maryi Panny i św. Pańskich oraz przygodne, tudzież hymny łacińskie i pieśni polskie w Kościele rzymsko-katolickim najczęściej używane. Nadto 164 litanij. Zebrał i ułożył ks. I. R. C[ongregationis] M[issionum]. Wyd. 3 znacznie pomnożone. Warszawa 1875. Maurycy Orgelbrand 8° ss. XII, 805.

⁵ *Catalogus ecclesiarum et universi cleri archidioecesis varsaviensis pro anno Domini 1868-1909* [Warszawa 1867-1908], passim.

⁶ *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651-2001)*, t. 2, cz. 1, *Biografie*, red. J. Dukąła, Kraków 2001.

IV. GRUPA WILEŃSKA

Nie jest znany autor lub redaktor modlitewników należących do tej grupy. Ich charakterystyczną cechą jest to, że zasadniczo były wydawane w Wilnie, choć niektóre wydania z końca XIX w. ukazały się w Paryżu. Modlitewniki tej grupy zawierają też szczególne modlitwy ku czci Matki Boskiej Ostrobramskiej. Nie udało się na obecnym etapie badań ustalić, kto był redaktorem wydania z 1878 r., ani kto poprawił wydania J. Zawadzkiego. Zapewne byli to jacyś księża z diecezji wileńskiej.

ZŁOTY ołtarzyk czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa. Wilno 1841. [B. wyd.] 16° ss. 572.

OŁTARZYK nowy czyli: zbiór nabożeństwa katolickiego, mieszczący w sobie nabożeństwo poranne, mszalne, nieszporne i wieczorne; nabożeństwa na wszystkie przedniejsze uroczystości całego roku, do N. Panny, do św. i Aniołów pańskich; nabożeństwo o wszystkich sakramentach św., modlitwy stosowne w różnych potrzebach, naboż. kompletne za umarłych; także różne nauki duchowne, jako: rady do życia pobożnego z różnych ksiąg krajowych i zagranicznych przez kościoł św. potwierdzonych. Wilno 1843. T. Glücksberg 16° ss. 754.

ZŁOTY ołtarzyk czyli Krótkie zebranie różnego nabożeństwa. Nowe pomnożone wydanie. Wilno 1846. A. Dworzec i M. Romm 16° ss. nlb. 10, 570, nlb. 8.

ZŁOTY ołtarzyk czyli Krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z dodatkiem modlitw i pieśni w rzymsko-katolickim kościele używanych; tudzież objaśnień wyrazów w godzinkach o Niepokalanem poczęciu Najświętszej Maryi Panny i w litanii loretańskiej. Wyd. nowe przez jednego gorliwego kapłana przejrzane, poprawione i pomnożone. Wilno 1846. J. Zawadzki 16° ss. XXX, 610.

OŁTARZYK nowy czyli: zbiór nabożeństwa katolickiego, mieszczący w sobie nabożeństwo poranne, mszalne, nieszporne i wieczorne; nabożeństwa na wszystkie przedniejsze uroczystości całego roku, do N. Panny, do św. i Aniołów pańskich; nabożeństwo o wszystkich sakramentach św., modlitwy stosowne w różnych potrzebach, naboż. kompletne za umarłych; także różne nauki duchowne, jako: rady do życia pobożnego z różnych ksiąg krajowych i zagranicznych przez kościoł św. potwierdzonych. Wyd. 2 znacznie pomnożone. Wilno 1847. T. Glücksberg 16° ss. XXVII, 762.

ZŁOTY Ołtarzyk czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z dodatkiem modlitw i pieśni w rzymsko-katolickim kościele używanych; tudzież objaśnień

wyrazów w godzinkach o Niepokalanem poczęciu Najświętszej Maryi Panny i w litanii loretańskiej. Wilno 1848. Nakł. Rub. Rafałowicza 16° ss. 610.

ZŁOTY Ołtarzyk czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z dodatkiem modlitw i pieśni w rzymsko-katolickim kościele używanych; tudzież objaśnień wyrazów w godzinkach o Niepokalanem poczęciu Najświętszej Maryi Panny i w litanii loretańskiej. Wyd. nowe. Wilno 1849. R. Rafałowicz 16° ss. XXII, 619.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe przez jednego gorliwego kapłana przejrane, poprawione i pomnożone. Wilno 1851. J. Zawadzki 16° ss. XXX, 657.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe przez jednego gorliwego kapłana przejrane, poprawione i pomnożone. Wilno 1853. J. Zawadzki 16° ss. XXX, 606.

OŁTARZYK dla młodzieży rzymsko-katolickiego wyznania. Nabożeństwo na wszystkie dni, święta i uroczystości, z przydaniem modłów przygodnych. Wyd. 2. Wilno 1855. J. Zawadzki 16° ss. XXIII, 383.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe przez jednego gorliwego kapłana przejrane, poprawione i pomnożone. Wilno 1855. J. Zawadzki 16° ss. XXX, 688.

ZŁOTY ołtarzyk czyli Krótkie zebranie różnego nabożeństwa z dodaniem modlitw i pieśni w Rzymsko-Katolickim Kościele używanych, tudzież objaśnień wyrazów w Godzinkach o Niepokalanym Poczęciu Najśw. Maryi Panny i w Litaniu Loretańskiej. Wyd. nowe. Wilno 1856. Nakładem Księgarni Rubena Rafałowicza 16° ss. XXIX, 606.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe przez jednego gorliwego kapłana przejrane, poprawione i pomnożone. Wilno 1857. J. Zawadzki 16° ss. XXX, 688.

OŁTARZYK nowy czyli: zbiór nabożeństwa katolickiego, mieszczący w sobie nabożeństwo poranne, mszalne, nieszporne i wieczorne; nabożeństwa na wszystkie przedniejsze uroczystości całego roku, do N. Panny, do św. i Aniołów pańskich; nabożeństwo o wszystkich sakramentach św., modlitwy stosowne w różnych potrzebach, naboż. kompletne za umarłych; także różne nauki

duchowne, jako: rady do życia pobożnego, wykład nauki chrześcijańskiej, zdania z Pisma św. z dołączeniem stosownej wiadomości o odpustach i obrzędach kościelnych z różnych ksiąg krajowych i zagranicznych przez kościół św. potwierdzonych. Na cześć i chwałę Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy św. Jedynemu do użytku wiernych ułożony. Wyd. 3 znacznie pomnożone. Wilno 1858. Nakład i druk. T. Glücksberga 16° ss. XIV, 2, 957.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe przez jednego gorliwego kapłana przejrzone, poprawione i pomnożone. Wilno 1858. J. Zawadzki 16° ss. 682.

ZŁOTY ołtarzyk czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z dodatkiem modlitw i pieśni w rzymsko-katolickim kościele używanych; tudzież objaśnień wyrazów w godzinkach o Niepokalanem poczęciu Najświętszej Maryi Panny i w litanii loretańskiej. Wyd. wileńskie [sic!]. Wilno 1858. R. Rafałowicz 16° ss. XXII, 619.

OŁTARZYK dla młodzieży rzymsko-katolickiego wyznania. Nabożeństwo na wszystkie dni, święta i uroczystości, z przydaniem modłów przygodnych. Wilno 1860. J. Zawadzki 16° ss. 352.

OŁTARZYK N. Maryi Matki Boskiej Ostrobramskiej. Zbiór nabożeństw. Wilno 1860. [B. wyd.] 16° ss. 604.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z dodaniem modlitw i pieśni w rzymsko-katolickim kościele używanych. Wyd. nowe poprawione i pomnożone. Wilno 1860. M. Zymelowicz 16° ss. 610.

ZŁOTY ołtarzyk mniejszy, zawierający nowy zbiór modlitw od kościoła rzymsko-katolickiego wiernym zaleconych. Wilno 1860. J. Zawadzki 16° ss. 350.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe przez jednego gorliwego kapłana przejrzone, poprawione i pomnożone. Wilno 1861. J. Zawadzki 16° ss. 682.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe, przez gorliwego kapłana przejrzone, poprawione i pomnożone. Wilno 1863. J. Zawadzki 16° ss. 682.

OŁTARZYK złoty z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe przez jednego gorliwego kapłana przejrzone, poprawione i pomnożone. Wilno 1863. M. Zymelowicz 16° ss. 610.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wilno 1872. J. Zawadzki 8° ss. XXX, 702.

OŁTARZ nowy złoty, czyli najpełniejszy zbiór rozmaitego nabożeństwa na rok cały, ułożony według najlepszego porządku. Wydanie zupełnie nowe, dopełnione i poprawione przez X. K. K. Wilno 1878. Blumowicz 16° ss. 668.

OŁTARZYK złoty czyli zbiór rozmaitego nabożeństwa modlitw i pieśni nabożnych w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowo pomnożone. Wilno 1879. S. Neuman 16° ss. 640.

OŁTARZYK złoty czyli krótkie zebranie różnego nabożeństwa, z przydaniem niektórych modlitw i pieśni w kościele rzymsko-katolickim używanych. Wyd. nowe, przez gorliwego kapłana przejrzone, poprawione i pomnożone. Wilno 1880. J. Zawadzki 16° ss. 682.

ZŁOTY ołtarzyk czyli Krótkie zebranie różnego nabożeństwa z dodaniem modlitw i pieśni używanych w rzymsko-katolickim kościele. Wyd. nowe. Paryż [przed 1894]. Druk. J. Claye 16° ss. nlb. 2, XLII, 579, tabl. 1.

OŁTARZYK mały złoty. Książeczka do nabożeństwa z dodaniem sposobu służenia do Mszy św. Wilno 1896. Nakład i druk. J. Zawadzkiego 16° ss. 271.

ZŁOTY ołtarz, czyli Krótkie zebranie różnego nabożeństwa z przydaniem najważniejszych modlitw i pieśni. Wyd. nowe przejrzone, popr. i uzup. Wilno 1927. J. Zawadzki 16° ss. LXXX, 704.

V. GRUPA CZĘSTOCHOWSKA

Modlitewniki te początkowo ukazywały się w drukarni jasnogórskiej Ojców Paulinów w Częstochowie. W ramach represji po powstaniu styczniowym władze carskie zamknęły tę drukarnię 26 X 1863. Edycją modlitewników zajmowały się odtąd inne oficyny wydawnicze, ale nie udało się ustalić, czy prawo to zdobyły one drogą legalną, czy po prostu zawłaszczyły tytuł. Modlitewniki tej grupy zostały – jak się wydaje – wyczerpująco zarejestrowa-

ne i opisane przez Henryka Czerwienia. W tym miejscu powtarzamy jego ustalenia⁷.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie Honor i Świętym Pańskim za pozwoleniem Zwierzchności wystawiony drukiem odnowiony. Częstochowa 1818. W Drukarni Jasney Gory Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, ss. 558, k. nlb. 4.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie honor i Świętym Pańskim z przydatkiem niektórych pieśni wystawiony i drukiem odnowiony. Częstochowa 1823. W Drukarni Jasney Gory Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, ss. 558, k. nlb. 3.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie honor i Świętym Pańskim z przydatkiem niektórych pieśni wystawiony i drukiem odnowiony. Częstochowa 1825. W Drukarni Jasney Gory Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, ss. 558, k. nlb. 3.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie honor i Świętym Pańskim z przydatkiem niektórych pieśni wystawiony i drukiem odnowiony. Częstochowa 1828. W Drukarni Jasney Gory Częstochowskiej 16° ss. 613, k. nlb. 7.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie honor i Świętym Pańskim z przydatkiem niektórych pieśni wystawiony i drukiem odnowiony. Częstochowa 1829. W Drukarni Jasney Gory Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, ss. 528.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie honor i Świętym Pańskim z przydatkiem niektórych pieśni wystawiony i drukiem odnowiony. Częstochowa 1831. W Drukarni Jasney Góry Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, ss. 617, k. nlb. 5.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie honor i SS. Pańskim z przydatkiem niektórych pieśni wystawiony i drukiem odnowiony. Częstochowa 1834. W drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, ss. 546, k. nlb. 3.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie honor i SS. Pańskim z przydatkiem niektórych pieśni wystawiony i drukiem odnowiony. Częstochowa 1836. W drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, ss. 546, k. nlb. 3.

⁷ *Druki Jasnogórskiej Oficyny w latach 1693-1863. Erzeugnisse der Druckerei Jasna Góra in Częstochowa in den Jahren 1693-1863*, Coesfeld 2006, s. 4, 210-212.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga Maryi Pannie honor i SS. Pańskim z przydatkiem niektórych pieśni wystawiony i drukiem odnowiony. Częstochowa 1841. W drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej 16° ss. 546, k. nlb. 3.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga, honor Maryi Panny i św. Pańskich. Częstochowa 1847. W drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej 16° k. nlb. 11, ss. 546, k. nlb. 3.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga, honor Maryi Panny i św. Pańskich. Częstochowa 1857. W drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, ss. 547, nlb. 5.

OŁTARZ złoty na chwałę Boga, honor Maryi Panny i św. Pańskich. Częstochowa 1858. W drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej 16° k. nlb. 12, 547, nlb. 5.

OŁTARZ rzymsko-katolicki w modłach i pieśniach na cześć Boga i N. Maryi Panny z dodatkiem żywota św. Stanisława. Częstochowa 1870. [B. wyd.] 16° ss. XX. 622, VI.

OŁTARZYK jako pamiątka z Częstochowy. Książka do nabożeństwa dla dzieci [...] z dodaniem sposobu służenia do mszy św. Częstochowa 1870. W. Kohn 16° ss. 413.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcian katolików z przydaniem pieśni nabożnych z ksiąg przez Kościół święty potwierdzonych do użytku wiernych ułożony. Częstochowa 1879. W. Kohn 16° ss. 704.

OŁTARZYK jako pamiątka z Częstochowy. Książeczka do nabożeństwa dla dzieci z dodaniem sposobu służenia do mszy św. [Wyd. 2]. Częstochowa – Warszawa 1879. W. Kohn, D. Lange 16° ss. 336.

H. Czerwień na podstawie zachowanych rachunków drukarni jasnogórskiej wnioskuje także o wydaniach w 1837, 1840, 1843, 1844, 1845, 1849, 1851, 1852, 1855, 1860 i 1862 r., dziś niedostępnych⁸.

VI. GRUPA BERDYCZOWSKA

Ta grupa modlitewników ukazywała się w drukarni Karmelitów Bosych w Berdyczowie⁹. Po jej zamknięciu w 1844 r. przez władze carskie karmelici

⁸ Tamże, s. 210-212.

⁹ B. J. W a n a t, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelita-*

bosi jakiś czas drukowali książki do nabożeństwa w innych drukarniach. Modlitewniki tej grupy są bardzo słabo rozpoznane, głównie z powodu prawie zupełnej ich nieobecności w większych bibliotekach. Wydaje się, że poniżej nie zarejestrowano nawet większości wydań modlitewników tej grupy. W odniesieniu do niej najpilniejszym zadaniem badawczym jest zatem możliwe kompletne zarejestrowanie wszystkich edycji. Poniższe niepełne opisy bibliograficzne wydań z lat 1825-1833 podajemy za B. J. Wanatem¹⁰.

OŁTARZ złoty na chwałę Bogu, na honor Maryi Pannie, na cześć SS. Pańskim wystawiony. Berdyczów 1817. [B. wyd.] 16° ss. 586, XI.

ZŁOTY Ołtarz wonnego kadzidła. Berdyczów 1825.

OŁTARZ złoty na chwałę Bogu, na honor Maryi Pannie, na cześć SS. Pańskim wystawiony. Berdyczów 1832.

OŁTARZ złoty na chwałę Bogu, na honor Maryi Pannie, na cześć SS. Pańskim wystawiony. Wydanie nowe. Berdyczów 1833.

OŁTARZ złoty na chwałę Bogu, na honor Maryi Pannie, na cześć SS. Pańskim wystawiony. Żytomierz 1849. W drukarni rządowej nakładem klasztoru berdyczowskiego OO. Karmelitów Bosych 16° ss. 586, 2, nlb. 11.

OŁTARZYK berdyczowski. Kijów 1857. [B. wyd.] 8° ss. 271.

OŁTARZYK rzymsko-katolicki. Książka do nabożeństwa dla ludu. Żytomierz 1861. Nakładem J. Hussarowskiego (teraz K. Budkiewicza) 16° ss. 190.

OŁTARZYK mały złoty. Książeczka do nabożeństwa z dodaniem sposobu służenia do Mszy św. Kijów 1890. Druk. J. Zawadzkiego w Wilnie 16° ss. 271.

VII. GRUPA GALICYJSKA

Modlitewniki tej grupy publikowane były początkowo w Bochni, później w Wadowicach, Rzeszowie i Nowym Sączu. Występują one w różnych odmianach, mimo tego samego lub podobnego tytułu. Są one przeróbką modlitewników z grupy Winnickiego – po części skrótem, po części wydaniem

nek bosych 1605-1975, Kraków 1979, s. 382-383; t e n ż e, *Drukarnia Karmelu Fortecy Najświętszej Maryi Panny w Berdyczowie. Działalność wydawnicza i poligraficzna Karmelitów Bosych w Berdyczowie na Ukrainie*, Kraków 2002, s. 22, 33.

¹⁰ W a n a t, *Drukarnia Karmelu Fortecy*, s. 126, 130-131, 133.

ubogaconym o nowe modlitwy. Także i w tym wypadku nie potrafimy wskazać redaktora, który zresztą nie ujawnił nawet swych inicjałów lub kryptonimu. Równoczesne wydania w Bochni, Nowym Sączu i Wadowicach należy tłumaczyć rozwojem firmy wydawniczej Pisz (Pischa), która tworzyła oddziały, a nawet powstawały z niej nowe oficyny wydawnicze.

Modlitewniki te wymagają dokładnego zbadania pod względem zawartości i układu treści, by ustalić filiacje w obrębie grupy. Tytuł nie jest bowiem dostatecznym kryterium klasyfikacyjnym. Uderza natomiast w tej grupie duża liczba modlitewników przeznaczonych dla młodzieży.

OŁTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed Stolicą Bożą to jest: nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały jego ofiarować może. Bochnia 1842. W. Pisch 16° ss. XII, 566.

OŁTARZYK złoty czyli: ćwiczenie się w nabożeństwie. Wydanie nowe. Bochnia 1842. W. Pisch 16° ss. 340.

OŁTARZYK złoty największy wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, t.j.: nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały Jego ofiarować może. Bochnia 1845. W. Pisz 8° ss. 566.

OŁTARZYK złoty na chwałę Boga, Maryi P. na honor św. Pańskich. Bochnia 1847. W. Pisch 16° ss. 340.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcian katolików z przydaniem pieśni nabożnych z ksiąg przez kościół św. potwierdzonych. Wadowice 1852. Druk. i nakład Sabińskiego 16° ss. X, 385.

OŁTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed stolicą bożą t. j. nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. Jedynemu, najśw. Pannie Maryi i wszystkim świętym ofiarować może. Bochnia 1852. W. Pisz 16° ss. XII, 566, X.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. nowe. Bochnia 1852. Druk. i nakład J. Pisz 16° ss. 208, IV.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia Bogu najwyższemu, czyli doskonalenie się w nabożeństwie dla młodzieży. Wadowice [1852]. Druk. i nakład Sabińskiego 16° ss. 234.

OŁTARZYK mały albo ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. 3. Rzeszów 1853. Skielski 16° ss. 225, 5.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie. Sanok 1853. Nakład i druk. K. Pollaka 16° ss. 208, IV.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. nowe. Bochnia 1854. Druk. i nakład J. Pisz 16° ss. 208, IV.

OŁTARZYK mały albo ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. 4. Rzeszów 1855. Skielski 16° ss. 185.

OŁTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed stolicą bożą t. j. nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. Jedynemu, najśw. Pannie Maryi i wszystkim świętym ofiarować może. Wyd. nowe. Bochnia 1856. W. Pisz 16° ss. 610, X.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. nowe. Bochnia 1856. Druk. i nakład J. Pisz 16° ss. 208, IV.

OŁTARZYK złoty na chwałę Boga, Maryi P. na honor św. Pańskich. Bochnia 1858. Druk. i nakład W. Pisz 16° ss. 340.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. nowe. Bochnia 1858. Druk. i nakład J. Pisz 16° ss. 208, IV.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia Bogu najwyższemu, czyli doskonalenie się w nabożeństwie dla młodzieży. Wadowice 1858. Druk. i nakład J. Pokornej 16° ss. 231, nlb. 14.

OŁTARZYK mały, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży szkolnej z dodatkiem pieśni nabożnych. Nowy Sącz 1859. Nakład i druk. Józef Pisz 16° ss. 246, VI.

OŁTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed stolicą bożą t. j. nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. Jedynemu, najśw. Pannie Maryi i wszystkim świętym ofiarować może. Wyd. nowe. Bochnia 1860. W. Pisz 16° ss. 612, VIII.

OŁTARZYK mały albo ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. 5. Rzeszów 1860. Pellar 16° ss. XX, 206.

OŁTARZYK mały, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży szkolnej z dodatkiem pieśni nabożnych. Wyd. nowe. Nowy Sącz 1860. Nakład i druk. Józef Pisz 16° ss. 246, VI.

OŁTARZYK nowy dla katolickiego chrześcijanina i pieśni nabożne najbardziej używane. Nowy Sącz 1860. J. Pisz 16° ss. 410, 8.

OŁTARZYK złoty na cześć i chwałę Boga w Trójcy ś. Jed. i Naj. M. P. na honor św. Pańskich ułożony i do druku podany. Bochnia 1860. W. Pisz 16° ss. 340.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. nowe. Bochnia 1860. Druk. i nakład J. Pisz 16° ss. 1, 208, IV.

OŁTARZYK złoty, czyli: zbiór nabożeństwa dla chrześcian katolików, z przydaniem pieśni nabożnych z ksiąg przez kościół ś. potwierdzonych, dla użytku wiernych ułożony. Wadowice 1861. Druk. spadkobierców Pokornego 16° ss. 332, IV.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia Bogu najwyższemu, czyli doskonale nie się w nabożeństwie dla młodzieży. Wadowice 1861. Druk. i nakład J. Pokornej 16° ss. 220, IV.

OŁTARZ złoty. Wyd. poprawne. Wadowice 1862. Nakład i druk. spadkobierców Pokornego 8° ss. XVII, 612, XII.

OŁTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed stolicą bożą t. j. nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. Jedynemu, najśw. Pannie Maryi i wszystkim świętym ofiarować może. Wyd. nowe. Nowy Sącz 1862. Druk. J. Pisz 16° ss. 578, IX.

OŁTARZ złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, czyli Zbiór katolickiego nabożeństwa ku nieustającej czci i chwale Boga w Trójcy świętej Jedyne. Rzeszów 1862. J. A. Pellar 8° ss. 518, VIII, XIX.

OŁTARZ złoty. Wyd. poprawne. Wadowice 1863. Nakład i druk. spadkobierców Pokornego 8° ss. 414, VI.

OŁTARZYK nowy dla katolickiego chrześcijanina to jest: nabożeństwo najpotrzebniejsze z książek przez kościół święty potwierdzonych zebrane; tudzież pieśni nabożne najbardziej używane. Nowy Sącz 1863. J. Pisz 16° ss. 424, VII.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia Bogu najwyższemu, czyli doskonale nie się w nabożeństwie dla młodzieży. Wadowice 1863. Druk. i nakład J. Pokornej 16° ss. 212, IV.

OŁTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed stolicą bożą t.j. nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu

w Trójcy św. Jedynemu, najśw. Pannie Maryi i wszystkim świętym ofiarować może. Wyd. nowe. Bochnia 1863. W. Pisz 16° ss. 612, VIII.

ZŁOTY ołtarzyk czyli zbiór osobliwych nabożeństw i pieśni z dodatkiem gorzkich żali i nieszpornych psalmów, na pożytek serc bogobojnych zebrany. Wadowice 1863. Druk spadkobierców J. Pokornego 16° ss. XVII, 522.

ÓLTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed stolicą bożą t. j. nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. Jedynemu, najśw. Pannie Maryi i wszystkim świętym ofiarować może. Wyd. nowe. Nowy Sącz 1865. Druk. J. Pizsa 16° ss. 638, X.

ÓLTARZYK mały, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży szkolnej z dodatkiem pieśni nabożnych. Wyd. nowe. Nowy Sącz 1865. Nakład i druk. Józef Pisz 16° ss. XXIV, 26, 408, VIII.

ÓLTARZYK złoty wonnego kadzenia Bogu najwyższemu, czyli doskonalenie się w nabożeństwie dla młodzieży. Wadowice 1866. Druk. i nakład J. Pokornej 16° ss. 284.

ÓLTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą Bożą, czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Wyd. 2. Bochnia 1866. Druk. i nakład J. Pizsa 16° ss. 208, IV.

ÓLTARZ złoty. Wyd. 2 przez J. C. poprawione. Kraków 1867. Nakład i druk. spadkobierców Pokornego 8° ss. XVIII, 640.

ÓLTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed stolicą bożą t. j. nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. Jedynemu, najśw. Pannie Maryi i wszystkim świętym ofiarować może. Wyd. 3 popr. i pomnoż. Nowy Sącz 1867. Druk. J. Pizsa 16° ss. X, 662.

ZŁOTY ołtarzyk czyli zbiór osobliwych nabożeństw i pieśni z dodatkiem gorzkich żali i nieszpornych psalmów, na pożytek serc bogobojnych zebrany. [Wyd. 2]. Wadowice 1867. Nakład i druk. Fr. Foltyna 16° ss. 540.

ÓLTARZ złoty najnowszy wonnego kadzenia przed stolicą bożą t. j. nauki, modlitwy i pieśni rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu w Trójcy św. Jedynemu, najśw. Pannie Maryi i wszystkim świętym ofiarować może. Wyd. nowe. Nowy Sącz 1868. Druk. J. Pizsa 16° ss. 638, X.

ÓLTARZYK czyli zbiór nabożeństwa dla młodzieży katolickiej. Wadowice 1868. Druk. Fr. Foltyna 16° ss. 282, V.

OŁTARZ złoty. Wadowice 1869. Nakład i druk. Franciszka Foltyna 16° ss. 425, VI.

OŁTARZYK czyli zbiór nabożeństwa dla młodzieży katolickiej. Wyd. 2. Wadowice 1869. Druk. Fr. Foltyna 16° ss. 282, V.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia Bogu najwyższemu, czyli doskonale nie się w nabożeństwie dla młodzieży. Wadowice 1869. Nakład i czcionkami Franciszka Foltyna 16° ss. 1, 176, IV.

OŁTARZ złoty. Wadowice 1871. F. Foltyn 16° ss. XII, 400, VIII.

OŁTARZYK czyli zbiór nabożeństwa dla młodzieży katolickiej. Wyd. 4. Wadowice 1871. Druk. F. Foltyna 16° ss. nlb. 9, 282, V.

OŁTARZYK złoty czyli zbiór osobliwych nabożeństw i pieśni z dodatkiem gorzkich żali i nieszpornych psalmów, na pożytek serc bogobożnych zebrany. Wyd. 3. Wadowice 1871. Nakład i druk. Fr. Foltyna 16° ss. 536, VIII.

OŁTARZYK nowy dla katolickiego chrześcijanina to jest: nabożeństwo najpotrzebniejsze z ksiązek przez Kościół potwierdzonych zebrane. Tudzież pieśni nabożne najczęściej używane. Wyd. 3. Nowy Sącz 1871. Nakład i druk. J. Pizsa 8° ss. XIV, 454.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia Bogu najwyższemu, czyli doskonale nie się w nabożeństwie dla młodzieży. Wyd. nowe. Wadowice 1871. Nakład i druk F. Foltyna 16° ss. 176, IV.

OŁTARZYK złoty czyli zbiór osobliwych nabożeństw i pieśni z dodatkiem gorzkich żali i nieszpornych psalmów, na pożytek serc bogobożnych zebrany. Wadowice 1874. Nakładem i czcionkami Fr. Foltyna 16° ss. 536, VIII.

OŁTARZ złoty. Wadowice 1875. Nakład i druk. Franciszka Foltyna 16° ss. XI, 438.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików z przydaniem pieśni nabożnych z ksiąg przez Kościół święty potwierdzonych do użytku wiernych ułożony. Wyd. 4 popr. i powiększone. Kraków 1877. Gebethner i Spółka. Wydawnictwo dzieł Katolickich 8° ss. 704.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików z przydaniem najużywanych pieśni, nieszpórów, gorzkich żali, krzyżowej drogi itd. z ksiąg przez Kościół święty potwierdzonych do użytku wiernych ułożony. Wadowice 1876. Nakł. Fr. Foltyna 8° ss. 438, IX.

OŁTARZYK codzienny mały czyli ćwiczenie się w nabożeństwie z dodatkiem pieśni nabożnych dla młodzieży szkolnej. Wyd. 3 zmienione. Nowy Sącz 1876. Nakład i druk. J. Pizsa 16° ss. XXIV, 440, 8.

OŁTARZYK czyli zbiór nabożeństwa dla młodzieży katolickiej. Wyd. 6. Warszawa 1876. Nakładem L. Greka. Czcionkami Franciszka Foltyna w Wadowicach 16° ss. 282, V, nlb. 1, tabl. 30.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików z przydaniem najużywanych pieśni, nieszpórów, gorzkich żali, krzyżowej drogi itd. z ksiąg przez Kościół święty potwierdzonych do użytku wiernych ułożony, popr. Wadowice 1878. Nakł. Fr. Foltyna 16° ss. 438, IX.

OŁTARZYK czyli zbiór nabożeństwa dla młodzieży katolickiej. Nowo przejrzany. Wadowice 1878. Nakładem i czcionkami Fr. Foltyna 16° ss. nlb. 12, 282, V.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików oraz pieśni nabożnych z ksiąg przez Kościół święty potwierdzonych do użytku wiernych ułożony. Nowy Sącz 1879. Nakład i druk J. Pizsa 8° ss. XIV, 566.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików z przydaniem najużywanych pieśni, nieszpórów, gorzkich żali, krzyżowej drogi itd. z ksiąg przez Kościół święty potwierdzonych do użytku wiernych ułożony, popr. Wadowice 1880. Nakład i druk Fr. Foltyna 8° ss. 438, IX.

OŁTARZYK czyli zbiór nabożeństwa dla młodzieży katolickiej. Nowo przejrzany. Wadowice 1880. Nakładem i czcionkami Fr. Foltyna 16° ss. nlb. 12, 282, V.

OŁTARZYK mały złoty, dla pobożnych dzieci katolickich. Wadowice 1880. Nakład i druk Fr. Foltyna 16° ss. 174, V, tabl. 1.

OŁTARZYK złoty ku czci i chwale Trójcy Przenajświętszej, najświętszej Maryi Panny i wszystkich świętych, czyli Skarbiec nabożeństwa i rad pobożnych ku zbudowaniu chrześcijan katolików. Wyd. nowe. Tarnów 1882. Nakład i druk. J. Pizsa 16° ss. 392, VIII.

NAJNOWSZY złoty Ołtarz czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcijan katolików z przydaniem pieśni nabożnych starannie przejrzany, poprawiony i za pozwoleniem Zwierzchności duchownej do druku podany. Wadowice 1884. Nakład i druk. Fr. Foltyna 8° ss. IX, 534, X.

NAJWIĘKSZY złoty Ołtarz. Wyd. 7. Nowy Sącz 1885. Nakład i druk. J. Pizsa 8° ss. 686, XII.

OŁTARZYK złoty. Książeczka do nabożeństwa dla katolickiej młodzieży. Nowy Sącz 1885. Nakład i druk. J. Piszca 16° ss. 282, VI.

OŁTARZYK nowy dla katolickich chrześcijan, to jest nabożeństwo tudzież pieśni nabożne najczęściej używane. Wyd. 5. Nowy Sącz 1886. Nakład i druk. J. Piszca 16° ss. 460, VIII.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństw dla chrześcijan katolików z przydaniem najużywanych pieśni, niesporów, gorzkich żali, krzyżowej drogi i t. d. z ksiąg przez Kościół święty potwierdzonych, dla użytku wiernych ułożony, poprawny i za zezwoleniem Zwierzchności duchownej wydrukowany. Wadowice 1894. Nakład i druk. Fr. Foltyna 8° ss. 440, VIII.

OŁTARZYK czyli zbiór nabożeństwa dla młodzieży katolickiej nowo przejrany. Wadowice 1897. Nakład i druk. Fr. Foltyna 16° ss. nlb. 8, 288.

VIII. GRUPA POZNAŃSKA

Modlitewniki tej grupy wykazują niewielką zależność od modlitewników z grupy pierwszych wydań i modlitewników z grupy Winnickiego. Należy zatem uznać je za odrębne opracowania nawiązujące do innych grup tylko tytułem. Wart uwagi jest modlitewnik z 1874 r., w którego tytule wymieniony został arcybiskup gnieźnieński i poznański, Mieczysław Halka Ledóchowski.

OŁTARZYK nowy dla katolickiego chrześcijanina to jest: nabożeństwo najpotrzebniejsze z książek przez kościół święty potwierdzonych zebrane; tudzież pieśni nabożne najbardziej używane. Poznań 1840. Nowa Księgarnia 16° ss. 436.

OŁTARZYK nowy dla katolickiego chrześcijanina to jest: nabożeństwo najpotrzebniejsze z książek przez kościół święty potwierdzonych zebrane; tudzież pieśni nabożne najbardziej używane. Edycja 2. Poznań 1844. Nowa Księgarnia 16° ss. 436.

OŁTARZYK złoty dla chłopców. Poznań 1852. Kamiński i Sp. 16° ss. V, 239.

OŁTARZYK złoty dla chłopców. Poznań 1852. Kamiński i Sp. 16° ss. V, 244.

OŁTARZYK nowy dla katolickiego chrześcijanina to jest: nabożeństwo najpotrzebniejsze z książek przez kościół święty potwierdzonych zebrane;

tudzież pieśni nabożne najbardziej używane. Wyd. 3. Poznań 1854. A. Popliński 16° ss. 224, 111.

OŁTARZYK katolicki czyli książka do nabożeństwa obejmująca modlitwy najdawniejsze i najzwyczajniejsze, mianowicie poranne, wieczorne, podczas Mszy św., nieszporne, przy spowiedzi i komunii, na wszystkie dni w tygodniu, na święta ruchome i nieruchome, oraz i inne dni kościelne corocznie przypadające, modlitwy przygodne, także litanie, koronki, godzinki, różaniec i pieśni. Poznań 1854. N. Kamieński 16° ss. XVIII, 745.

OŁTARZYK katolicki czyli książka do nabożeństwa obejmująca modlitwy najdawniejsze i najzwyczajniejsze, mianowicie poranne, wieczorne, podczas Mszy św., nieszporne, przy spowiedzi i komunii, na wszystkie dni w tygodniu, na święta ruchome i nieruchome, oraz i inne dni kościelne corocznie przypadające, modlitwy przygodne, także litanie, koronki, godzinki, różaniec i pieśni. Wyd. 2 popr. Poznań 1856. Nakładem i czcionkami N. Kamieńskiego 16° ss. 571, 8, 5.

OŁTARZYK katolicki czyli książka do nabożeństwa obejmująca modlitwy najdawniejsze i najzwyczajniejsze, mianowicie poranne, wieczorne, podczas Mszy św., nieszporne, przy spowiedzi i komunii, na wszystkie dni w tygodniu, na święta ruchome i nieruchome, oraz i inne dni kościelne corocznie przypadające, modlitwy przygodne, także litanie, koronki, godzinki, różaniec i pieśni. Wyd. 3 popr. Poznań 1858. Nakładem i czcionkami N. Kamieńskiego 16° ss. 571, 8, 5.

OŁTARZYK złoty dla młodzieży katolickiej, zawierający modlitwy najpotrzebniejsze i pieśni nabożne najwięcej używane. Wyd. 2. Poznań 1862. Kamieński i Spółka 16° ss. IV, 359.

OŁTARZYK nowy dla katolickiego chrześcijanina to jest: nabożeństwo najpotrzebniejsze z książek przez kościół święty potwierdzonych zebrane; tudzież pieśni nabożne najbardziej używane. Wyd. 4. Poznań 1863. A. Popliński 16° ss. 345.

OŁTARZYK złoty dla młodzieży katolickiej, zawierający modlitwy najpotrzebniejsze i pieśni nabożne najwięcej używane. Wyd. 3. Poznań 1865. Kamieński i Spółka 16° ss. IV, 359.

OŁTARZYK złoty dla chłopców. [Wyd. 2]. Poznań 1868. N. Kamieński 16° ss. 172.

OŁTARZYK złoty dla dziewcząt. [Wyd. 2]. Poznań 1868. N. Kamieński 16° ss. 172.

OŁTARZYK nowy czyli nabożeństwo z książek przez kościół potwierdzonych zebrane tudzież pieśni nabożne najbardziej używane. Wyd. 5. Poznań 1869. M. Leitgeber 16° ss. 357.

OŁTARZYK nowy czyli nabożeństwo z książek przez kościół potwierdzonych zebrane tudzież pieśni nabożne najbardziej używane. Wyd. 6. Poznań 1874. J. Leitgeber 16° ss. 8, 441, 3.

OŁTARZYK złoty dla duszy nabożnej składającej Bogu gorące modły i westchnienia zalecone przez Najprz. ks. Prymasa Mieczysława hr. Ledóchowskiego arcyb. Gnieźnieńskiego i Poznańskiego. Poznań 1874. T. Daszkiewicz 8° ss. 360.

OŁTARZYK polski katolickiego nabożeństwa zawierający modlitwy najużywawsze, pieśni i rozmyślania. Poznań 1877. I. Chociszewski 16° ss. 523.

OŁTARZYK nowy. Nabożeństwo z książek przez Kościół św. potwierdzonych, tudzież pieśni nabożne najbardziej używane. Wyd. 7. Poznań 1881. M. Leitgeber i Sp. 16° ss. nlb. 16, 441, nlb. 5.

IX. GRUPA ŚLĄSKA

W grupie tej możemy wyodrębnić dwie podgrupy: wrocławską i T. Heneczka z Piekar. Wydania wrocławskie są zależne od grupy Winnickiego. Inne modlitewniki mają odmienną treść i układ od modlitewników z pozostałych grup.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą bożą, to jest modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały jego ofiarować może, z przydatkiem niektórych nabożnych pieśni. Edycja nowa popr. Wrocław 1821. [B. wyd.] 16° ss. 791.

OŁTARZYK codzienny mały. Niemieckie Piekary 1830. T. Heneczek 16° ss. 320.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą bożą, to jest modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały jego ofiarować może, z przydatkiem niektórych nabożnych pieśni. Edycja nowa popr. Wrocław 1831. [B. wyd.] 16° ss. 791.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą bożą, to jest modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały jego

ofiarować może, z przydatkiem niektórych nabożnych pieśni. Edycja nowa popr. Wrocław 1834. Korn 16° ss. 791.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia przed stolicą bożą, to jest modlitwy rozmaite, które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały jego ofiarować może, z przydatkiem niektórych nabożnych pieśni. (Edycja nowa popr.) Wrocław 1837. Korn 16° ss. 791.

OŁTARZYK mały albo ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Piekary 1847. Nakład T. Heneczka 16° ss. 312.

OŁTARZYK mały albo ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Warszawa–Piekary 1862. Nakład W. Langego. Druk. T. Heneczek 16° ss. 320.

OŁTARZYK mały czyli ćwiczenie się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej. Piekary 1866. Druk. T. Heneczek 16° ss. 320.

OŁTARZYK złoty, mały, dla pobożnych dzieci. Cieszyn 1866. K. Prochaska 16° ss. 179.

OŁTARZYK rzymsko-katolicki w modłach i pieśniach na cześć Bogu i Najświętszej P. Maryi wystawiony. Piekary 1869. Nakład T. Heneczka 16° ss. 320.

OŁTARZYK rzymski. Książka do nabożeństwa dla Chrześcian katolików. Wyd. nowe. Mikołów 1871. T. Nowacki 16° ss. 504.

OŁTARZYK mały nabożeństwa codziennego. Mikołów 1872. T. Nowacki 16° ss. 216.

OŁTARZYK złoty wonnego kadzenia Bogu najwyższemu czyli doskonalenie się w nabożeństwie dla młodzieży. Wyd. nowe. Frydek 1900. Druk. Orła 8° ss. XIII, 208.

X. GRUPA WITWICKIEGO

Jest to grupa modlitewników drukowanych na emigracji, głównie w Berlinie. Modlitewnik opracował Stefan Witwicki, poeta i działacz emigracyjny, żyjący w latach 1801-1847. Witwicki w 1832 r. dobrowolnie wyjechał na emigrację, gdzie spotkał się m.in. z Adamem Mickiewiczem, a następnie

należał do Braci Zjednoczonych – ruchu odrodzenia moralnego, z którego później wyłoniło się Zgromadzenie Księży Zmartwychwstańców¹¹.

Modlitewnik został opublikowany w czasie, gdy Witwicki był członkiem Braci Zjednoczonych i wyrastał z założeń tego ruchu. Przy powstaniu książki Witwickiemu pomagali Mickiewicz i Józef Bohdan Zaleski. Książka została opracowana w dwóch wersjach – obszerniejszej i skróconej. Cechą charakterystyczną tego modlitewnika jest duży wybór modlitw do świętych patronów Polski (Stanisław biskup, Stanisław Kostka, Wojciech, Jadwiga, Jacek, Kazimierz). Duży wybór pieśni kościelnych otwiera Bogurodzica. Na uwagę zasługuje też język modlitewnika: oczyszczony z barokowej napuszoneści, a sięgający do wzorów klasycznych i średniowiecznych¹².

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski to jest zbiór nabożeństwa katolickiego: z wielu ksiąg krajowych i zagranicznych przez Kościół Ś. potwierdzonych, na cześć i chwałę Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej jedynemu dla użytku wiernych ułożony, a czterema rycinami ozdobiony. Berlin 1841. W Xięgarni B. Behra 16° ss. nlb. 26, 780, tabl. 4.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski. Zbiór nabożeństw. Paryż 1841. [B. wyd.] 16° ss. 780.

Uwaga! Nie udało się stwierdzić, czy firma wydawnicza działała w Berlinie i w Paryżu, czy równolegle książka ukazała się w innym wydawnictwie, mieszczącym się w Paryżu.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski to jest zbiór nabożeństwa katolickiego: z wielu ksiąg krajowych i zagranicznych przez Kościół Ś. potwierdzonych, na cześć i chwałę Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej jedynemu dla użytku wiernych ułożony, a czterema rycinami ozdobiony. Wyd. 2. Berlin 1842. W Xięgarni B. Behra 16° ss. nlb. 26, 780, tabl. 4.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski to jest zbiór nabożeństwa katolickiego, mieszczący w sobie nabożeństwo zupełne i na wszelki czas do Trójcy Przenajświętszej; do Najświętszej Panny [...], także pieśni kościelne, gdzie też chrześcijański czytelnik znajdzie różne nauki duchowne z wielu ksiąg krajowych i zagranicznych przez Kościół Ś. potwierdzonych, na cześć i chwałę

¹¹ H. G a c o w a, *Witwicki Stefan*, w: *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. 5, red. R. Loth, Warszawa 2004, s. 77-79.

¹² W. J. P o d g ó r s k i, *Stefan Witwicki (13.IX.1801–19.IV.1847). Zarys monograficzny*, t. 1, Warszawa 1988, s. 157-165.

Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej jedynemu dla użytku wier-nych ułożony. Wydanie nowe. Berlin [1850]. W Xięgarni B. Behra 16° ss. nlb. 22, 780, tabl. 4.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski to jest Zbiór nabożeństwa katolickiego, mieszczący w sobie nabożeństwo zupełne i na wszelki czas [...], także pieśni kościelne, [...] różne nauki duchowne [...] dla wiernych ułożony. Paryż [1859]. [B. wyd.] 16° ss. nlb. 22, 780, tabl. 4.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski to jest zbiór nabożeństwa katolickiego, pieśni kościelnych i różnych nauk duchownych. Wyd. 4. Berlin 1866. W Xięgarni B. Behra 16° ss. 780.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski mniejszy. Zbiór katolickiego nabożeństwa co najpotrzebniejszego z ksiąg przez Kościół ś. potwierdzonych dla użytku wiernych ułożony. Wyd. 2 popr. Berlin 1847. B. Behr 16° ss. nlb. 26, 780, tabl. 2.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski mniejszy. Zbiór katolickiego nabożeństwa co najpotrzebniejszego z ksiąg przez Kościół ś. potwierdzonych dla użytku wiernych ułożony. Wyd. 2 popr. Berlin [1850]. W Xięgarni B. Behra 16° ss. 22, 320, nlb. 6, tabl. 2.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski mniejszy. Zbiór katolickiego nabożeństwa co najpotrzebniejszego z ksiąg przez kościół św. potwierdzonych, dla użytku wiernych ułożony. Petersburg 1857. B. M. Wolff 16° ss. 325.

[WITWICKI Stefan]: Ołtarzyk polski. Zbiór co najpotrzebniejszego katolickiego nabożeństwa. Berlin 1866. W Xięgarni B. Behra 16° ss. 326.

XI. GRUPA ODYŃCA

Również i ten modlitewnik powstał w środowisku emigracyjnym. Jego autorem, a raczej kompilatorem był poeta Antoni Edward Odyniec, żyjący w latach 1804-1885, przyjaciel Adama Mickiewicza, a w czasie studiów w Wilnie w latach 1820-1823 filomata. Odyniec w latach 1829-1837 przebywał na emigracji, w 1838 r. osiadł początkowo w rodzinnych Giejstunach na Litwie, następnie w Wilnie, a od 1865 r. w Warszawie¹³. Ten bieg życia

¹³ R. S k r ę t, *Odyniec Antoni Edward*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 571-576; G a c o w a, *Odyniec Antoni Edward*, w: *Daw-*

autora tłumaczy, dlaczego pierwsze wydania modlitewnika ukazały się na emigracji – w Lipsku, ale wydanie z 1875 r. – w Warszawie.

Książka jest przeróbką wspomnianego wyżej modlitewnika Stefana Witwiciego. Prawdopodobnie obaj autorzy, zaprzyjaźnieni ze sobą i działający w tym samym środowisku, nie dochodzili praw autorskich, lecz traktowali modlitewnik jako wspólne dzieło na rzecz moralnego odrodzenia narodu polskiego. Stąd trudno precyzyjnie określić wkład jednego i drugiego twórcy.

[ODYNIEC Antoni Edward] A. E. O.: Ołtarzyk rzymsko-katolicki czyli Zbiór nabożeństwa. Lipsk 1846. Breitkopf i Härtel 16° ss. XXXIX, nlb. 1, 1044, tabl. 1.

[ODYNIEC Antoni Edward] A. E. O.: Ołtarzyk rzymsko-katolicki czyli Zbiór nabożeństwa. Wyd. 2 popr. i pomnoż. Lipsk 1857. F. Rafałowicz 16° ss. nlb. 2, XXXX, 1024, tabl. 4.

[ODYNIEC Antoni Edward] A. E. O.: Ołtarzyk rzymsko-katolicki czyli Zbiór nabożeństwa. Wyd. 3 popr. i pomnoż. [Warszawa] 1875. [M. Orgelbrand] 16° ss. XL, 1022, tabl. 1.

XII. INNE MODLITEWNIKI

Tytuł *Złoty ołtarzyk* wraz z wariantami musiał być na tyle popularny, że zapewne gwarantował książce tak nazwanej powodzenie wśród czytelników. Tym chyba trzeba tłumaczyć, że istnieją też liczne modlitewniki o zbliżonym tytule, które jednak nie należą do żadnej ze wspomnianych wyżej grup, ani nie wykazują związku z którymś z modlitewników wyżej opisanych, jeśli nie liczyć standardowych tekstów modlitewnych, jak aprobowane przez Kościół litanie czy koronki. Udało się zarejestrować następujące pozycje, które zestawiamy w porządku chronologicznym według roku wydania:

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcian katolików, z przydaniem pieśni nabożnych, z ksiąg przez kościół ś. potwierdzonych, do użytku wiernych ułożony. Kraków 1847. Nakł. S. Gieszkowskiego 16° ss. XI, 672.

OŁTARZYK złoty dla małych dzieci. Warszawa 1851. Bernstein 16° ss. XIV, 316.

OŁTARZ nowy czyli nabożeństwo na cześć świętych patronów polskich zastosowane do nabożeństwa kościelnego. Kraków–Warszawa 1852. [B. wyd.] 16° ss. XII, 313.

OŁTARZ złoty dla użytku wiernych ułożony. Wyd. 2 popr. i pomnoż. Kraków 1860. Wyd. Budweisera 8° ss. 616, VIII.

OŁTARZ złoty na chwałę Bogu, na honor Maryi Pannie, na cześć SS. Pańskim wystawiony. Brodnica 1860. C. A. Köhler 8° ss. 505.

OŁTARZYK złoty. Zbiór katolickiego nabożeństwa. Kraków 1860. Bendorff 16° ss. 187.

OŁTARZYK złoty dla małych dzieci. Warszawa 1861. Bernstein. Druk. J. Jaworskiego 16° ss. 317, VIII.

OŁTARZ nowy złoty. Książka do nabożeństwa, zawierająca w sobie modlitwy, litanie, pieśni, dla użytku nabożnych chrześcian. Kraków 1862. F. Pobudkiewicz 16° ss. 194.

OŁTARZ złoty czyli zbiór nabożeństwa dla chrześcian katolików z przydaniem pieśni nabożnych dla użytku wiernych ułożony. Wyd. nowe. Warszawa 1866. J. Cotty 16° ss. XV, 16-719.

OŁTARZYK złoty, czyli: zbiór nabożeństwa dla chrześcian katolików, z przydaniem pieśni nabożnych z ksiąg przez kościół ś. potwierdzonych, dla użytku wiernych ułożony. Warszawa 1868. J. Cotty 16° ss. 719.

OŁTARZYK mały czyli książeczka do nabożeństwa dla młodzieży katolickiej. Warszawa 1869. [B. wyd.] 16° ss. 316.

OŁTARZ złoty nowy. Zbiór nabożeństwa dla chrześcian katolików, z przydatkiem pieśni nabożnych do użytku wiernych ułożony. Wydanie nowe. Warszawa 1870. Nakład D. Langego. Druk. J. Cotty 8° ss. 719.

[GODLEWSKI Lucjan]: Ołtarzyk ostrobramski zawierający w sobie kronikę obrazu Najświętszej Panny Ostrobramskiej, nabożeństwo do Najświętszej Maryi Panny Boga-rodzicy [...] tudzież nauki duchowne i myśli chrześciańskie [...] oraz pieśni kościelne [...] ku pobożnemu rozmyślaniu a użytkowi wiernych przez L. G. ułożony. Paryż [1871]. Wydawca Albumu Wileńskiego 16° ss. XVIII, 1068, nlb. 1, tabl. 24.

OŁTARZYK złoty dla małych dzieci. Warszawa 1871. Nakład M. Orgelbranda 16° ss. 317, nlb. 8.

OŁTARZ rzymsko-katolicki w modłach i pieśniach na cześć Boga i N. Maryi Panny. Wyd. 17. Warszawa 1872. Gebethner i Wolff 16° ss. XX, 548.

OŁTARZ złoty nowy. Zbiór nabożeństwa dla chrześcian katolików, z przydatkiem pieśni nabożnych do użytku wiernych ułożony. Wydanie nowe. Warszawa 1873. Druk. J. Cotty i D. Lange 8° ss. 719.

OŁTARZYK codzienny. Krótki zbiór modłów do codziennego użycia. Warszawa 1873. Gebethner i Wolff. Nakład Redakcji „Kroniki Rodzinnej” 16° ss. 249, III.

OŁTARZYK żałobny. Zbiór nabożeństwa za umarłych, na dni powszednie i uroczyste oraz wszelkie obchody żałobne. Warszawa 1874. Gebethner i Wolff 16° ss. 300, IV, tabl. 1.

OŁTARZYK codzienny. Krótki zbiór modłów do codziennego użycia. Warszawa 1875. Gebethner i Wolff 16° ss. 249.

OŁTARZYK rzymsko-katolicki, czyli zbiór katolickiego nabożeństwa. Warszawa 1875. Gebethner i Wolff 16° ss. XL, 1024, tabl. 4.

OŁTARZYK codzienny mały czyli książeczka do nabożeństwa dla młodzieży katolickiej. Warszawa 1876. [B. wyd.] 8° ss. 316.

OŁTARZYK mały polski. Wyd. wznowione. Kraków 1879. Wydawnictwa Dzieł Katolickich. Gebethner i Sp. 16° ss. 287, IV.

OŁTARZYK złoty dla małych dzieci. Wyd. 4. Warszawa 1888. M. Orgelbrand 16° ss. 268.

OŁTARZYK żałobny. Zbiór nabożeństw za umarłych. Warszawa 1891. Nakładem Gebethnera i Wolffa 16° ss. 172, III.

OŁTARZYK żałobny. Zbiór nabożeństwa za umarłych. Wyd. nowe. Warszawa 1892. Nakładem Gebethnera i Wolffa. Druk. W. L. Anczyca i Sp. w Krakowie 16° ss. 172, III.

OŁTARZYK codzienny. Krótki zbiór modlitw do codziennego użycia. Wyd. nowe przejrane i poprawione. Warszawa–Kraków [1900]. Gebethner i Wolff. Druk. W. L. Anczyca i Sp. 16° ss. 272, III.

*

Prawdopodobnie dalsze poszukiwania w bibliotekach pozwolą na znalezienie jeszcze innych wydań czy wariantów tytułów modlitewnika bądź nawet pozwolą na wyodrębnienie jeszcze innych jego grup. Powyższa, bardzo wstępna, typologia już pozwala na sformułowanie wniosku, że Adam Mickiewicz, przywołując książkę do nabożeństwa, posłużył się bardzo rozpowszechnionym tytułem, zrozumiałym dla większości ówczesnych czytelników. Były to zatem książki, na których kształtowały swoją pobożność i umiejętność modlitwy liczne rzesze Polaków w XIX stuleciu.

BIBLIOGRAFIA

- Catalogus ecclesiarum et universi cleri archidioecesis varsaviensis pro anno Domini 1868-1889 [Warszawa 1867-1888].
- Catalogus ecclesiarum et universi cleri archidioecesis varsaviensis pro anno Domini 1868-1909 [Warszawa 1867-1908].
- C z e r w i e ń H.: Druki Jasnogórskiej Oficyny w latach 1693-1863. Erzeugnisse der Druckerei Jasna Góra in Częstochowa in den Jahren 1693-1863, Coesfeld: Verlag Barmherziger Bund 2006.
- E s t r e i c h e r K.: Bibliografia polska, wyd. 2, t. 1-37, Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe 1977-1978.
- G a c o w a H.: Odyniec Antoni Edward, w: Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny, t. 3, red. R. Loth, Warszawa: Fundacja Akademia Humanistyczna. Instytut Badań Literackich 2002 s. 168-170.
- G a c o w a H.: Witwicki Stefan, w: Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny, t. 5, red. R. Loth, Warszawa: Fundacja Akademia Humanistyczna 2004 s. 77-79.
- Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651-2001), t. 2, cz. 1. Biografie, red. J. Dukąła, Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy „Nasza Przeszłość” 2001.
- M l e k i c k a M.: Wydawcy książek w Warszawie w okresie zaborów. Warszawa: PWN 1987.
- P o d g ó r s k i W. J.: Stefan Witwicki (13.IX.1801–19.IV.1847). Zarys monograficzny, t. 1, Warszawa: Instytut Kształcenia Nauczycieli 1988.
- S k r ę t R.: Odyniec Antoni Edward, w: Polski słownik biograficzny, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Ossolineum 1978, s. 571-576.
- W a n a t B. J.: Drukarnia Karmelu Fortecy Najświętszej Maryi Panny w Berdyczowie. Działalność wydawnicza i poligraficzna Karmelitów Bosych w Berdyczowie na Ukrainie, Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych 2002.
- W a n a t B. J.: Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975, Kraków: Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych 1979.

„THE GOLDEN ALTAR”
AN INITIAL TYPOLOGY OF PRAYER-BOOKS

S u m m a r y

The article attempts to create an initial typology of Polish prayer-books, popular especially in the 19th century, that had one common title *The Golden Altar*, or different variations of this title, like *The Little Golden Altar*, *The Everyday Altar*, *The Polish Altar*, *The Roman-Catholic Altar*. The research that has been conducted up till now, taking into consideration the place of publication and similarity of the contents, allows distinguishing the following groups of editions of this prayer-book: 1) the Winnicki group, 2) the missionary group, 3) the Vilnius group, 4) the Częstochowa group, 5) the Berdyczów group, 6) the Galician group, 7) the Poznań group, 8) the Silesian group, 9) the Witwicki group, 10) the Odyniec group, 11) other ones. The above typology is a preparation for examining the contents of particular prayer-books, and then for an attempt at answering the question about how strongly they influenced the formation of religiousness in the 19th century.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Kościół rzymskokatolicki, bibliografia, modlitewniki, drukarstwo.

Key words: Roman-Catholic Church, bibliography, prayer-books, printing.